

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

На правах рукопису

КУДРЯВЦЕВА Валентина Федорівна

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА
У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

13.00.01 - теорія і історія педагогіки

13.00.04 - професійна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1997

84(100)(041)
84
341.13
Дисерт

ЛННБ України ім.В.Стефаника



00760959 (-)

Робота виконана в Україні
кваліфікації керівних кадрів освіти

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, доцент
КРИСЮК Степан Васильович

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор
МАСЛОВ Валентин Іванович,

кандидат педагогічних наук
ТАРАНЕНКО Ірина Глібовна

Провідна установа - Київський державний лінгвістичний
університет

Захист відбудеться 14 лютого 1997 року о 14 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті
педагогіки Академії педагогічних наук України (252001,
м.Київ, вул.Трьохсвятительська, 8)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
педагогіки АПН України

Автореферат розіслано 10 січня 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

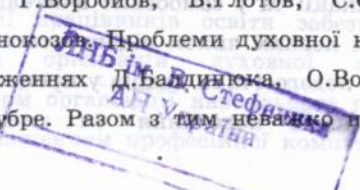
М.П.ЛЕГКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність. Сфера освіти пов'язана з глобальними процесами, які мають місце в світовому соціокультурному просторі і здійснює безпосередній вплив на їх розвиток. У зв'язку з сучасними реаліями педагогічної практики постають нові теоретичні й організаційні проблеми культурологічного характеру. Як суб'єкти освітніх систем, так і суспільство в цілому починають розуміти необхідність більш активного поєднання навчально-виховного процесу з духовно-культурними компонентами. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) визначила духовне відродження особистості одним з пріоритетних завдань. Метою освіти повинен стати розвиток духовності, її розкриття в людині, введення людини в світ вищих людських абсолютів і сенсів.

Вчитель тільки тоді виправдовує соціальні сподівання, коли його особистість, духовна культура розвиваються випереджаючими по відношенню до інших членів суспільства темпами. Виховуючи учнів в атмосфері гуманізму, співробітництва, свободи і відповідальності, чесності і порядності, школа може впливати на суспільство, рухаючи його вперед. Для повноцінного виховання нинішнього і прийдешніх поколінь необхідні педагогічні працівники, які мають значний духовно-культурний потенціал і можуть зробити реальний внесок у цю справу.

Проблемі культури вчителя на різних етапах розвитку нашого суспільства присвячені праці Ю.Бабанського, Ф.Гоноболіна, І.Зязюна, О.Макаренка, В.Сухомлинського, К.Ушинського. Проблеми комунікативної та психологічної культури педагога розглядалися у роботах В.Войтка, В.Грехнева, В.Кан-Каліка. Над питаннями педагогічної етики працювали Г.Воробйов, В.Глотов, С.Єлканов, Е.Моносзон, Р.Скульський, І.Чернокозов. Проблеми духовної культури вчителя розглядалися у дослідженнях Д.Балдиюка, О.Воробйова, Е.Гармаша, Т.Левашової, Г.Малзубре. Разом з тим неважко помітити,



що чітка структура духовної культури вчителя ще потребує детальної розробки.

В умовах нової етнопонаціональної ситуації в Україні гостро постала проблема активізації процесів оновлення суспільства, духовного його відродження, що ставить перед педагогічною наукою цілу низку нових проблем. Особливе місце посідає проблема розвитку вчителя у культурологічному аспекті, вирішення якої полягає у визначенні технології переходу від освіти як суми інформації до освіти як особливої культурної діяльності. Націленість процесів оновлення суспільства на те, щоб зробити людину метою, а не засобом культуротворчого процесу, зумовлює необхідність всебічного розвитку особистісних можливостей педагога, завдяки яким збільшується можливість впливу педагогічної діяльності на гуманізацію та гармонізацію навчально-виховної роботи, на відродження духовного потенціалу країни. Це дає підставу розглядати проблему розвитку духовної культури вчителя як одну з вузлових, бо своєчасне і успішне її вирішення виступає важливою передумовою розвитку суспільства.

У зв'язку з цим актуальним видається визначення сучасного змісту духовної культури педагога як специфічної реальності національної культури та пошук можливих шляхів по прискоренню становлення нормальної системи духовно-культурного розвитку і самовдосконалення педагогічних працівників.

Проблема дослідження випливає з протиріччя між високими потребами держави до професійного рівня, духовної культури сучасного вчителя та їх реальним проявам у повсякденній педагогічній діяльності, що є наслідком недостатнього рівня безпосереднього науково-методичного і навчального забезпечення процесу розвитку духовної культури під час навчання у педагогічних вузах, системі підвищення кваліфікації та у самоосвіті вчителів. Недостатність духовної культури вчителя певним чином відбивається на якості морально-психологічного впливу педагогічних кадрів у процесі виховної та навчальної діяльності. Необхідність подолання чи зменшення ступеня протиріччя між

суспільними потребами і дійсним станом культури вчителів визначає безпосередню актуальність нашого дослідження і зумовлює вибір теми "Розвиток духовної культури педагога у системі підвищення кваліфікації".

Об'єкт дослідження - процес підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Предмет дослідження - теоретичні основи та технологія розвитку духовної культури педагогів у системі підвищення кваліфікації працівників освіти.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати і розробити організаційно-методичне забезпечення розвитку духовної культури педагогів у системі підвищення кваліфікації працівників освіти.

Завдання дослідження:

- 1.Зробити теоретичний аналіз відповідних літературних джерел.
- 2.Вивчити стан духовної культури педагогів у системі підвищення кваліфікації працівників освіти.
- 3.Визначити та теоретично обґрунтувати структуру та зміст поняття "духовна культура педагога".
- 4.Розробити та експериментально апробувати організаційно-методичне забезпечення розвитку духовної культури педагогів у процесі підвищення кваліфікації.

Гіпотеза дослідження. У своєму дослідженні ми виходили з припущення, що ефективний розвиток духовної культури педагогів у процесі підвищення кваліфікації працівників освіти забезпечується шляхом засвоєння ціннісних орієнтацій духовної культури, відповідного підбору змісту і форм організації навчального процесу в органічному взаємозв'язку з підвищенням професійної компетентності,

що, в свою чергу, в наступному призведе до більш високого рівня професійної діяльності та морально-культурного впливу педагогічних працівників на духовну сферу учнів у їх навчально-виховній взаємодії.

Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення соціальних явищ і процесів, філософське положення про роль духовної культури в соціально-економічному розвитку суспільства, про визначальне значення культури в гуманізації і демократизації процесу навчання і виховання підростаючого покоління. В процесі проведених досліджень були використані надбання вітчизняних та зарубіжних вчених-педагогів з проблеми, що розглядається.

З метою розв'язання поставлених завдань було використано такі методи дослідження: а) теоретичні: аналіз філософсько-естетичної, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди); обсерваційні (спостереження); прогностичні (експертні оцінки, моделювання); експериментальні (констатуючий та формуючий експерименти); статистичного опрацювання результатів дослідження.

Дослідження здійснювалось поетапно:

1.1988-1990 рр. - вивчення стану розробленості проблеми в науковій філософсько-естетичній, соціологічній, психолого-педагогічній літературі.

2.1990-1991 рр. - вивчення стану духовної культури вчителів у школах Херсонської області, їх запитів і потреб щодо підвищення духовної культури, пошук вихідних позицій у вирішенні цієї проблеми.

3.1991-1994 рр. - розробка та наукове обґрунтування змісту, структури, критеріїв духовної культури педагога, експериментальне дослідження організаційно-методичного забезпечення процесу розвитку духовної культури педагогів у школах Херсонської області та в

регіональному інституті післядипломної освіти з наступним аналізом його результатів.

3.1995 р. - 1996 рр.- узагальнення наслідків та дисертаційне оформлення дослідження.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в роботі визначено і обгрунтовано зміст поняття "духовна культура педагога", розроблена її структура та критерії зформованості, розкрито теоретичні основи розвитку духовної культури педагогів у процесі підвищення кваліфікації, науково доведена необхідність і пріоритетність цілеспрямованого підходу до розвитку духовної культури педагогів, розроблено організаційно-методичне забезпечення розвитку духовної культури вчителів у процесі підвищення їх кваліфікації.

Теоретична значимість роботи полягає в науковому обгрунтуванні організаційно-методичного забезпечення процесу розвитку духовної культури педагогічних кадрів у системі підвищення кваліфікації та визначенні показників теоретичного і практичного рівнів духовної культури педагога на сучасному етапі.

Практична значимість дослідження полягає в розробці педагогічної технології, методичних рекомендацій по розвитку духовної культури педагогів у системі підвищення кваліфікації, визначенні умов здійснення цієї роботи в межах загальної спрямованості процесу підвищення кваліфікації.

Вірогідність результатів та основних висновків дисертаційної роботи забезпечується методологічним і теоретичним обгрунтуванням вихідних положень дослідження, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів науково-педагогічного дослідження, адекватних його об'єкту, предмету, меті та завданням, репрезентативністю дослідних даних.

На захист виносяться:

1. Структура та зміст поняття "духовна культура педагога" як система світоглядних уявлень і переконань, які реалізуються у

відношенні до себе, інших людей і оточуючого світу і є необхідною основою гуманістичного контексту педагогічної діяльності.

2.Форми і напрями роботи по розвитку духовної культури педагогів у процесі підвищення їх кваліфікації.

3.Основні умови, що необхідні для забезпечення процесу розвитку духовної культури педагогів.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися в Тавричанській середній загальноосвітній школі Каховського району Херсонської області та безпосередньо у методичній діяльності автора в інституті післядипломної освіти.

Основні положення дисертації викладено на засіданні кафедри теорії і методики післядипломної освіти Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, науковій раді Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, науково-практичних конференціях та семінарах, заняттях на курсах підвищення кваліфікації вчителів. З теми дисертації опубліковано 7 робіт.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження і складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури, що включає 200 назв, додатків. У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність, визначаються об'єкт, предмет та мета експериментальної роботи, формулюється гіпотеза, конкретизуються завдання, основні етапи експерименту, розкриваються наукова новизна, теоретична і практична значимість дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Духовна культура педагога як необхідна основа його педагогічної діяльності" висвітлюються теоретичні аспекти, дається аналіз стану дослідженості даної проблеми, обґрунтовується запропонована структура духовної культури педагога на сучасному етапі.

Аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження подається у такій послідовності: культура - духовна культура особистості - духовна культура педагога. При аналізі існуючих концепцій культури, обґрунтованому пошуком відповіді на фундаментальне запитання: яке співвідношення понять "людина" і "культура", акцентується увага на необхідності генералізованого визначення культури шляхом об'єднання основних критеріїв предметно-ціннісної, діяльнісної, особистісно-атрибутивної, суспільно-атрибутивної та системоутворюючої концепцій.

Особливості сучасного етапу вивчення проблем духовної культури полягають у комплексному підході, дослідженні її зв'язку з усіма сторонами і процесами життєдіяльності індивідів і суспільства. Проблема духовної культури особистості є предметом розгляду і аналізу в значній кількості наукових робіт. Примітну роль в розробці методологічних і теоретичних основ духовної культури особистості мають праці В.Арнольдова, О.Киричука, З.Карпенка, О.Іваненко, Л.Левковича, В.Мазепи, К.Сарингуляна, І.Пучини та інших.

Аналіз наукових досліджень свідчить про все зростаючий інтерес до цієї проблеми. І все ж визначення духовної культури особистості, її структура, основні компоненти продовжують залишатися дискусійним. Відсутність узгодженості у визначенні поняття "духовна культура особистості" та його структурних компонентів утруднює пошуки і розробки в прикладних галузях знань, у тому числі в галузі педагогіки.

В роботі відмічається, що поняття "духовна культура особистості" і "духовна культура педагога" відрізняються не принципово, не набором компонентів, а професійно-педагогічною орієнтованістю їх змісту на навчально-виховний процес. Духовна культура необхідна педагогові для здійснення всіх видів педагогічної діяльності: навчання, виховання, роботи з батьками, суспільної, методичної та дослідницької роботи.

Незважаючи на практично загальне визнання духовної культури педагога як необхідної основи його професійної діяльності, конкретні систематизовані дослідження з даної проблеми небагаточисленні. Аналіз

праць, присвячених різним аспектам культури педагога (Ю.Бабанський, Д.Балдинюк, С.Богуславський, З.Войтко, А.Воробійов, Є.Гармаш, В.Глотов, Ф.Гоноболін, В.Грехнев, С.Єлканов, І.Зязюн та інші) дає можливість згрупувати особистісні якості, які створюють у своїй сукупності культуру педагогічної діяльності вчителя, навколо таких якостей і характеристик, як соціальна і моральна позиція, всесторонній розвиток, духовність, освіченість, ерудиція, гуманізм, педагогічний оптимізм, інтелектуальні потреби, професіоналізм.

Розроблена нами в процесі дослідження модель духовної культури вчителя складається з шести компонентів: світоглядного, комунікативного, професійного, особистісно-побутового, художньо-естетичного, національного з відповідними критеріями зформованості. Структура кожного компонента у свою чергу складається із знань та поведінки, для яких визначено показники, що сприяють розвитку духовної культури педагога і визначають її зміст.

Аналіз результатів досліджень філософів, педагогів, психологів, наші спостереження показують, що між якістю освіти, яка набувається в школі, і духовною атмосферою в педагогічному колективі існує тісний зв'язок. У дослідженні духовна культура вчителя розглядається з двох позицій: як самоцінність (з точки зору того, що вона дає самому вчителю) і як суспільна цінність (з точки зору її впливу на розвиток оточуючого світу і, в першу чергу, учнів). Особисто вчителю високий рівень духовної культури надає свободу дій, розуміння себе і оточуючого світу, емоційно-інтелектуальний розвиток, робить його цікавим і бажаним співбесідником. Наші спостереження, багаторічний власний досвід, аналіз навчально-виховного процесу в школі підтверджують, що духовна культура вчителя впливає на розв'язання ключових проблем педагогічного процесу і в кінцевому рахунку визначає його ефективність. Стосовно аспектів педагогічного процесу, на які розповсюджується безпосередній вплив духовної культури педагога, ми окреслили найголовніші з них. Духовна культура педагога

впливає на зміст і науково-методичний рівень навчального процесу, зміст та інтелектуальний рівень позаурочної виховної роботи, встановлення і зміцнення позитивної моральної атмосфери у класі (школі), характер взаємовідносин "вчитель - учень", "вчитель - батьки учнів", "вчитель - вчитель", стиль управління школою, творчість вчителів, відношення учнів до надбань культури, розвиток національної свідомості школярів.

Проведене інтерв'ювання батьків учнів різного шкільного віку засвідчує, що більше половини опитаних вважають недієвими і принижуючими гідність школярів наказово-погрожувальні методи впливу на дітей, які не зменшуються в шкільній практиці; 35% опитаних вказують на недостатню увагу вчителів до індивідуальних запитів і проблем дітей; кожний четвертий підкреслює необхідність покращання культури спілкування педагогів.

З метою вивчення рівня духовної культури педагогів, реального стану їх життєвоціннісних і педагогічних позицій було проведено комплексне збирання інформації у формі трьохлінійного анкетування 1200 вчителів Херсонської області.

У першій анкеті вивчалась їхня точка зору на пріоритетне значення того чи іншого компонента розробленої нами структури духовної культури вчителя. На перше місце (33% відповідей) вийшов світоглядний компонент, на друге (25%) - комунікативний, на третє - професійний, і далі - особистісно-побутовий, художньо-естетичний і національний. Тож загалом тільки близько третини педагогів вірно розуміють внутрішній взаємозв'язок визначених компонентів, а тому можуть вірно зорієнтувати і життєві позиції своїх вихованців.

Зміст другої анкети спрямовувався на визначення внутрішнього відношення респондентів до тих чи інших понять, явищ, дій. За її результатами духовно-гуманістичною спрямованістю відрізняються відповіді 20-40% опитаних. Так, совість визначає вчинки 60% респондентів; вважають споживчий егоїзм неблагопристойним явищем

лише 28%; добро до людей відмітили як досягнення у своєму житті 30%. З головних речей у житті 40% обрали тільки ті, які спрямовані на задоволення потреб самого респондента і не мають відношення до контактів морально-духовного плану з іншими людьми.

За допомогою третьої анкети вивчався рівень розвитку окремих показників визначених компонентів духовної культури. Стосовно показників світоглядного компонента 28% педагогів не можуть визначити загальнолюдські моральні цінності, лише 25% вважають необхідним розвиток демократії, 9 з кожних 10 вчителів не розуміють необхідності філософської культури для педагогічної діяльності. З-поміж показників комунікативного компонента відсутність безумовної позитивної установки у спілкуванні з учнями характерна для двох третин вчителів, лише 3% вказали на дотримання принципу емпатії у комунікативній поведінці із школярами. Вивчення рівня професійного компонента дає підставу для висновку, що досягнення педагогічної науки, перспективного педагогічного досвіду практично не доходять до п'ятої частини педагогічних працівників; тільки десята частина педагогів обізнана з окремими працями педагогів 80-90-х років; 40% анкетованих не вважають педагогічну працю творчою. Аналіз відповідей, пов'язаних з художньо-естетичним компонентом, свідчить, що 40% педагогів не володіють необхідним змістом даного компонента, що давав би їм змогу повноцінного спілкування з учнями та їх естетичного розвитку.

Анкетування учнів старших класів у середніх загальноосвітніх школах свідчить, що виявляють повагу, доброзичливість і такт по відношенню до учнів 29% вчителів, виявляють поважливе відношення до інших вчителів - 63%, притягують до себе зовнішнім виглядом, манерами поведінки - 42%, стимулюють учнів до дискусій, організують їх - 16%, вміють викликати і підтримати інтерес до свого навчального предмета - 35%, відповідають в цілому уяві учнів про педагога високої духовної культури - 23%.

Аналітичний огляд результатів інтерв'ювання слухачів курсів дає підставу стверджувати, що більша частина педагогів ще не підійшла до усвідомлення того, що педагогічна діяльність - це обмін духовними цінностями на рівні міжособистісного спілкування. Питанням власного гуманітарного розвитку стурбовані не більше 5% слухачів курсів.

Ніяк не принижуючи значення конкретних науково-методичних знань предмету, методики викладання, необхідно привести в рівновагу з цим духовно-емоційне багатство вчителя. І перш за все необхідно змінити свідомість самих вчителів, їх духовно-ціннісні орієнтації. Для цього потрібна систематична робота по підвищенню духовної культури педагога, його ерудиції, розширення кругозору. Причому послідовно й цілеспрямовано її необхідно вести на всіх рівнях методичної роботи - обласному, районному (міському), шкільному.

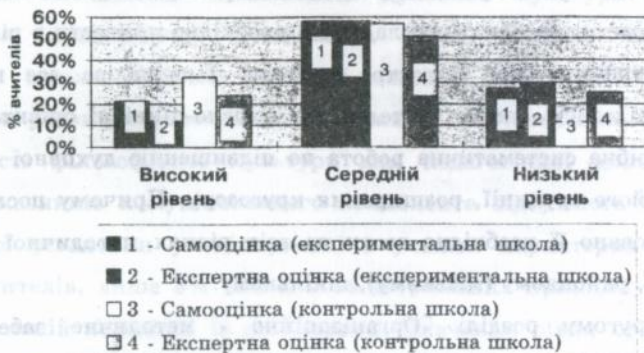
У другому розділі "Організаційно - методичне забезпечення розвитку духовної культури педагогів у процесі підвищення кваліфікації" висвітлюється експериментальна робота у системі підвищення кваліфікації, розглядаються форми і напрями розвитку духовної культури педагогів, а також визначаються необхідні умови для їх ефективної реалізації.

Результати констатуючого етапу експериментальної роботи у школі виявили, що за даними самооцінок високим вважають свій рівень духовної культури 21% вчителів, середнім - 58%, низьким - 21%. При розгляді рівнів розвитку окремих компонентів низьким вважає свій рівень розвитку художньо-естетичного компонента кожний третій вчитель (30%), національного - кожний третій або четвертий вчитель (27%), світоглядного - кожний четвертий вчитель (24%).

Обробка діагностичних анкет, заповнених керівниками школи, районних методичних об'єднань, інспектором райво, відповідальним за школу, тобто анкет експертної оцінки, привела до дещо інших даних.

Діаграма №1

Порівняльні результати самооцінки та експертної оцінки рівня розвитку духовної культури вчителів на етапі констатуючого експерименту



На підставі даних анкетування та усних індивідуальних співбесід ініціативною групою розроблена програма загальношкільної, групової та індивідуальної роботи, розрахованої на три роки. Основна увага зосереджувалась на тих показниках, рівень володіння якими був найнижчим.

У загальношкільній роботі переважно розвивались показники комунікативного компонента (знання психологічних основ спілкування, вміння слухати та розуміти інших, володіння культурою дискусії, вміння попереджувати та переборювати конфлікти); професійного компонента (знання прогресивних ідей видатних педагогів, знання основ педагогічної творчості, вміння користуватися досягненнями педагогічної науки і перспективного педагогічного досвіду); художньо-естетичного компонента (знання історії світової художньої культури, знання міфології, знання сучасних досягнень у галузі живопису, знання особливостей і проблем молодіжної

субкультури). Таким чином, при плануванні змісту загальношкільної експериментальної роботи за основу були взяті десять показників, причому більша частина стосувалися знань, тобто теоретичного рівня духовної культури, що, на нашу думку, найбільш доцільно в умовах великої групи. Крім того, було вирішено звернути додаткову увагу на вдосконалення знань з світоглядного компонента як найсуттєвішого в структурі духовної культури вчителя. Відповідно до програми експериментальної роботи на кожний навчальний рік планувалася робота по розвитку одного компонента. Такий концентрований підхід дозволив, з нашої точки зору, глибше і детальніше опановувати знаннями і вміннями з певної теми.

З багаторічного досвіду роботи ми переконалися, що навчальний матеріал найефективніше засвоюється при цілеспрямованій роботі у невеликих групах. А тому з метою розвитку духовної культури тих вчителів, які відчували необхідність і бажання розвивати певні показники духовної культури, було створено 5 динамічних груп за інтересами, кожна з яких працювала на протязі одного-півтора року з періодичністю занять один раз у два-три місяці. Через два місяці після початку експерименту склалися динамічні групи з розвитку: 1)вміння оцінювати події з позицій загальнолюдської моралі; 2)вміння спілкуватися із старшокласниками; 3)вміння підтримувати естетику зовнішнього вигляду; 4)вміння будувати гармонійне сімейне життя; 5)знання досягнень національної культури в галузі живопису. Завершення роботи груп супроводжувалося обговоренням у формі "педагогічного кола", чого вдалося досягти кожному учаснику групи, на що треба звернути увагу при роботі аналогічної групи у наступному навчальному році, як вони почали використовувати нові знання і вміння у своїй педагогічній діяльності. За час експериментальної роботи в школі працювало 9 груп із загальною кількістю учасників 46 чоловік. За усім опитуванням під час підсумкового обговорення результативності роботи груп 92% з них дійшли висновку, що робота в мікрогрупах відповідає можливостям розвитку індивідуальних якостей

вчителя, 8%, посилаючись на брак вільного часу, вважали, що в реальних умовах шкільного життя ця робота повинна вестися, але зустрічі членів груп мають бути не більше 2-3 раз на навчальний рік.

Індивідуальна експериментальна робота у школі проводилася на основі акмеологічного підходу до розробки самомоделей окремих компонентів духовної культури за планами типу:

Про що я хочу знати більше	Де я знайду інформацію	Що я буду робити з новими знаннями
1. Міфологія	1. Книга "Міфи Давньої Греції" 2. Журнал "Рідна школа" (матеріали про українські міфи)	1. Аналізувати художні твори 2. Краще розуміти класичні педеври живопису
2. Психологічні основи спілкування	1. Кан-Калік В. Вчителю про педагогічне спілкування	1. Навчуся самоконтролю 2. Ліквідую конфлікти у спілкуванні з учнями

Самооціночне і експертне діагностування при завершенні формуючого етапу експериментальної роботи виявили значні зміни у рівні розвитку вчителів експериментальної школи (Діаграма №10)

Практично у всіх учасників експерименту власна самооцінка, внутрішнє відчуття рівня розвитку з кожного компонента духовної культури підвищилося. За результатами самооціночного діагностування кількість вчителів з високим рівнем розвитку духовної культури збільшилася на 13%, з низьким - зменшилася на 11%. Найсуттєвіші зміни сталися в межах професійного компонента (де показник вищого рівня збільшився на 30%), комунікативного (25%), світоглядного (22%). Особливу свою переорієнтацію у підсумкових мінітворах роздумах ці вчителі відмічають у практичній взаємодії з вчителями і учнями, яка стала більш толерантною, гуманною.

Діаграма №10



Ряд 1 - самооцінка (експериментальна школа)

Ряд 2 - експертна оцінка (експериментальна школа)

Ряд 3 - самооцінка (контрольна школа)

Ряд 4 - експертна оцінка (контрольна школа)

Значно змінилося і експертне оцінювання ціннісних установок вчителів експериментальної школи. Так, вчителів з високим рівнем розвитку духовної культури стало на 10% більше, а з низьким - на 12% менше. Тобто спостерігається однакова тенденція в порівнянні самооцінок, і експертних оцінок. В письмових мінітворах експертів зверталась особлива увага на змінах в організації відносин "вчитель - учень", які включають більшу повагу до думки учнів; розвинену потребу в інформаційному збагаченні; зацікавленість у продовженні

занять з розвитку світоглядного і комунікативного компонентів для більш глибокого вивчення власних особливостей і можливостей їх корекції; використання знань з художньо-естетичного і національного компонентів у навчальній і позакласній діяльності.

Стосовно контрольної школи порівняння результатів констатуючого і формуючого етапів експериментальної роботи практично не відображає змін у рівні розвитку духовної культури вчителів. Навпаки, за одержаними даними кількість вчителів з високим рівнем розвитку духовної культури знизилась на 2% - різниця хоч і не суттєва, проте вона свідчить про деконструктивний вплив нинішніх соціальних умов на життєціннісні позиції педагогів в умовах відсутності цілеспрямованої роботи по випереджаючому розвитку духовно-ціннісних орієнтацій.

Проте не кожний учасник експерименту зміг розвинути себе, перебороти свої стереотипи мислення і поведінки. У нашому експерименті у масштабі школи таких вчителів виявилось близько 7%. Необхідно визнати обмежену силу моральних увіщувань відносно цих людей, більшу силу суспільної думки і колосальний вплив справедливого соціального устрою.

Загалом же можна констатувати, що експеримент виявився продуктивним. Основний ефект спостерігався у зміні мікроклімату в школі. У суб'єктивному плані 31% вчителів експериментальної школи відмічають зросте задоволення своєю професією. Серед позитивних результатів можна виділити гармонізацію відносин між педагогами і учнями, підвищення ділової активності, почуття відповідальності за свій вплив на становлення духовного світу школярів. 93% педагогічних працівників школи впевнилися в необхідності якісно нового типу професійної активності, який пов'язаний з розвитком особистості дитини, її творчих здібностей і, головне, - здатності змінювати самого себе на краще.

Першим етапом в експериментальній роботі на обласному рівні стало введення в поглиблені курси підвищення кваліфікації спецкурсів

і спецсеінарів з проблем духовної культури, які працюють на безпосереднє прикладне використання їх змісту вчителями-предметниками. Проте введення спецкурсів проводилося на основі побажань слухачів без будь-якої попередньої і підсумкової діагностики їх знань і вмінь, а тому ми на цьому аспекті роботи докладно не зупиняємося. Лише відмітимо, що у вихідному анкетуванні 21% слухачів вважали ці питання зайвими у роботі по підвищенню кваліфікації, 47% - корисними для власного розвитку, 32% - висловили свої побажання щодо обов'язкового розгляду цих питань на всіх потоках курсів.

Наступним важливим і, фактично, основним етапом експерименту на обласному рівні стало проведення занять з проблем культури на всіх потоках поглиблених курсів незалежно від їх типу і фаху слухачів, а за їх інтересами і запитами. Тематика розроблених і проведених факультативів у період експериментальної роботи відповідала визначеним нами компонентам і показникам структури духовної культури педагога. Всього за час експериментальної роботи працювало 96 факультативних груп. З них 16 груп розвивали знання і вміння з світоглядного компонента, 23 - комунікативного, 13 - професійного, 21 - особистісно-побутового, 11 - художньо-естетичного, 12 - національного компонента. На початку і при завершенні роботи кожної факультативної групи обов'язково проводилося діагностування з метою вивчення змін у рівні розвитку того показника (компонента) духовної культури вчителів, який опрацьовувався на заняттях.

Важливим кроком експерименту стало проведення цільових курсів з проблем духовної культури, розрахованих на два тижні роботи. За час експериментальної роботи працювало 8 груп: 3 - з національного компонента, 2 - з комунікативного, 1 - з художньо-естетичного, 2 - з світоглядного компонента. За результатами вихідного діагностування з 52 слухачів груп по розвитку комунікативного компонента 79% впевнилися в необхідності переорієнтації своєї манери спілкування з учнями у напрямку вироблення в собі емпатії та позитивної орієнтації

на школяра-співбесідника і вважали себе здатними на такі зміни після навчання на курсах. Серед 50 слухачів курсів по розвитку світоглядного компонента 68% відмітили, що навчання сприяло вдосконаленню вміння оцінювати події оточуючої дійсності з позицій загальнолюдської моралі, 82% слухачів курси допомогли усвідомити суть демократії у сучасному світі і можливості виховання демократично орієнтованої особистості учня. З 74 вчителів, які брали участь в курсах по розвитку національного компонента, відчули реальну можливість використання набутих знань стосовно народних традицій, досягнень національної художньої культури в галузі живопису і музики в навчально-виховній роботі з свого предмета 86% (зауважимо, що курси по розвитку національного компонента проводилися окремо для вчителів гуманітарних дисциплін, вчителів природничих дисциплін і вчителів початкових класів).

Для вивчення змін у ціннісних орієнтаціях слухачів курсів нами проведено діагностування, метою якого було визначити динаміку змін у відношенні вчителів до проблеми розвитку духовної культури як необхідної основи педагогічної діяльності.

Таблиця №1

Відношення вчителів до включення в систему підвищення кваліфікації питань розвитку духовної культури (%)

Компонент	Відношення вчителів					
	Експериментальні групи			Контрольні групи		
	Так	Ні	Не знаю	Так	Ні	Не знаю
1.Світоглядний	81	11	8	52	42	6
2.Комунікативний	96	4	-	78	19	3
3.Професійний	100	-	-	92	-	8
4.Особистісно-побутовий	74	16	10	28	65	7
5.Художньо-естетичний	84	-	16	23	65	12
6.Національний	78	3	19	41	42	17
У середньому	85	6	9	52	39	9

Обов'язкове включення цільових культурологічних занять у процес підвищення кваліфікації орієнтує педагогів на загальнолюдські цінності в роботі з дітьми. У свідомості вчителів переносяться акценти в оцінці професійної компетентності: педагог перш за все повинен бути людиною високої духовної культури незалежно від конкретного вчительського фаху. У процесі навчання переважна більшість вчителів приходять до усвідомлення, що нові покоління слід вирощувати у духовно-культурному середовищі, тому що тільки в ньому можуть формуватися спеціалісти, здатні широко і вільно мислити, створюючи інтелектуальні цінності.

Аналіз результатів експериментальної роботи дав нам можливість визначити ефективні форми і можливі шляхи розвитку духовної культури педагогічних кадрів. Результати показали, що, незважаючи на важливість і доцільність використання всіх відомих форм навчальних занять у системі підвищення кваліфікації, розвиток кожного компонента духовної культури педагога зумовлюється певними пріоритетними формами. Всі вони, звернені до кращих проявів особистості, допомагають педагогу досягти можливої самореалізації не через насилля і ствердження, а через прийняття співробітництва і самовизначення.

Так, розвиток світоглядного компонента вимагає форм занять, які сприяють розкриттю внутрішнього "я" педагога, осмисленню свого місця у житті. До них, як на наш висновок, відносяться дискусії життєціннісного змісту (у малих групах) та тренінги педагогічної духовності. Дискусії ("брейн-стормінг", "номінальна група", "шумова група") передбачають генерування ідей і вироблення рішень, наприклад, стосовно можливості дотримання загальнолюдських моральних принципів або принципів демократії у сучасних соціальних умовах України взагалі і у взаєминах в умовах школи. Тренінг педагогічної духовності спрямований на формування життєціннісних новоутворень (установок, орієнтацій, вмінь), зміст якого може бути

варіативним, а структура складається з чотирьох послідовних етапів: пролог - незавершений діалог - етюди - експонування - дискусія.

Для досягнення позитивних результатів роботи по розвитку комунікативного компонента духовної культури нами були виділені тренінги комунікативної ефективності. Їх метою є засвоєння базових навичок спілкування, які дозволяють педагогам більш повно і вільно висловлювати себе в спілкуванні із школярами, робити ці відношення більш щирими і, в результаті, розв'язати багато психологічних проблем як школярів, так і вчителів.

Професійний компонент, за нашими даними, найкраще розвивати за допомогою моделювання і програвання ситуацій, технологій "коло якості" і "колеса майбутнього". Суть "коліс майбутнього" полягає в ідентифікації тенденцій, які існують або з'являються в педагогічній теорії і практиці. Ця технологія допомагає вчителям пов'язати зміни, які вже передбачаються у недалекому майбутньому, із необхідними змінами у своєму професійному житті і можливістю впоратися з ними шляхом розвитку відповідних вмінь. "Коло якості" - ефективна форма навчання, що залучає вчителів до прийняття рішень про свою роботу і виробниче оточення і дозволяє учасникам оцінити свої професійні погляди і окремі орієнтації.

Особистісно-побутовий компонент, за результатами проведеного експериментального дослідження, потребує диференційованого вибору форм у залежності від того, розвиток якого показника цього компонента передбачається. Ми дійшли висновку, що такий показник, як культура сімейних відносин, найефективніше вдосконалюється через психолого-педагогічні терапевтичні семінари; знання про основи дизайну та вміння красиво і зручно обладнати інтер'єр - через систему практичних занять; інші ж показники особистісно-побутового компоненту знаходять найкращі можливості розвитку через роботу педагогічного клубу.

Розвиток художньо-естетичного та національного компонентів завдяки їх багатоплановості важко звести до декількох форм, тому що

практично всі існуючі навчальні технології можуть бути достатньо ефективними. Однак серед тих, що використовувалися у даному експерименті, найвагомішими і привабливими, за даними опитування учасників експерименту, виявилися: презентація художнього твору, зустрічі-діалоги з діячами літератури і мистецтва та "французькі майстерні".

Крім того, підкреслена необхідність доповнювати вищезазначені навчальні форми самостійною роботою вчителя з рекомендованою літературою, пов'язаною з проблемами розвитку окремих компонентів духовної культури, для чого корисним виявлено використання такої форми роботи, як бібліотерапія.

Експериментальна робота довела ефективність вищеперелічених форм розвитку духовної культури педагога в усіх ланках колективної методичної роботи і підтвердила можливість цілеспрямованого підвищення духовної культури у таких напрямках:

- проведення цільових тематичних курсів з актуальних проблем духовної культури;
- включення заходів культурологічної проблематики в навчальний процес поглиблених курсів підвищення кваліфікації (спецкурси, факультативи);
- організацію культурологічних педагогічних клубів, об'єднань, центрів; включення в річні плани роботи шкіл культурологічних заходів для педагогічного колективу або окремих груп вчителів;
- участь педагогічних колективів у розповсюдженні досягнень світової і національної культури;
- стимулювання самоосвіти вчителів з питань духовного розвитку.

На основі експериментальної роботи виділено ряд умов, при дотриманні яких окреслена система діяльності методичної служби по розвитку духовної культури педагогічних кадрів буде ефективно діяти, позитивно впливаючи на процес підвищення духовності, серед яких:

- усвідомлення управлінськими і методичними працівниками значущості розвитку духовної культури педагогів як однієї з головних

національних задач, що повинно знайти своє першочергове відображення в змісті методичної роботи на всіх освітянських рівнях;

- взаємозв'язок розвитку духовної культури педагога в колективних формах підвищення кваліфікації з самоосвітою, бо без самовиховання і самоосвіти бажаного результату досягти неможливо;

- розумне поєднання цілеспрямованого управління, що ґрунтується на аналізі діагностичних зрізів, і свободи вибору педагога;

- поєднання процесу розвитку духовної культури з професійними інтересами з метою розвитку здатності педагогізувати культурологічні знання і вміння для ефективної і гармонійної організації навчально-виховного процесу;

- достатня кількість вільного часу за рахунок наукового рівня організації праці в шкільних колективах;

- розвиток інформаційного середовища, в першу чергу бібліотек, бо духовне самовдосконалення педагогів найбільш тісно пов'язане з читанням;

- створення належних матеріальних умов життя педагогів.

Результати нашої експериментальної роботи свідчать про підтвердження основних положень гіпотези дослідження, про теоретичну і практичну необхідність розвитку духовної культури педагогів у системі підвищення кваліфікації. Разом з тим, дослідження не претендує на повноту охоплення проблеми та її вичерпне розв'язання. Деякі його аспекти залишаються відкритими і потребують подальшого вивчення.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Орієнтовна програма збагачення духовної культури педагогів в системі підвищення кваліфікації. - Херсон, 1992.-21с.

2. Особистість вчителя і новаційні технології навчання. - Херсон, 1996.-24с.

3. Збагачення духовної культури педагогів в системі підвищення кваліфікації // Розвиток інститутів удосконалення вчителів як науково-

методичних центрів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Методичний збірник. - К., 1991.- с.88-97.

4. Розвиток читацьких вмінь на початковому етапі вивчення англійської мови // Сучасні аспекти педагогічного процесу. Вип.1. Збірник наукових статей. - Херсон, 1995.-с.58-60.

5. Впровадження досягнень науки і передового педагогічного досвіду в закладах освіти Херсонської області. - Матеріали обласної науково-практичної конференції. - Херсон, 1988.-с.3-8.

6. Эстетическая направленность моделирования графических образов // Эстетическое воспитание молодежи средствами искусства. - Научно-педагогическое издание. - М., 1991.-с.220-222.-Рос. мовою (у співавторстві).

Kudryavtseva V.F. Development of Teachers' Spiritual Culture in the System of In-Service Training.

The manuscript of the thesis for confirmation on a candidate's degree of pedagogic sciences, speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogy, 13.00.04 - professional pedagogy, Ukrainian Institute for In-Service Training of Managing Personnel, Kyiv, 1997.

The structure of the teachers' spiritual culture has been defined and theoretically grounded. The organizational and methodical provision of its development in the course of in-service teacher training has been worked out and experimentally researched in the school methodical work and at the courses of in-service training.

Realization of the context, forms and conditions for the development of teachers' spiritual culture, dwelt upon in this work, allows for improving pedagogical activity on the basis of the development of teachers' valuing orientations.

Wide use of scientific and methodological recommendations of this research provides the possibility of acquainting pedagogic workers with the possibilities of in-service training in developing teachers' spiritual culture as a necessary ground for pedagogical activity.

Кудрявцева В.Ф. Развитие духовной культуры педагога в системе повышения квалификации.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики, 13.00.04 - профессиональная педагогика. Украинский институт повышения квалификации руководящих кадров образования. Киев, 1997.

Определены и теоретически обоснованы структура и содержание духовной культуры педагога. Организационно-методическое обеспечение ее развития в процессе повышения квалификации педагогических кадров разработано и экспериментально апробировано во внутришкольной методической работе и на курсах повышения квалификации.

Реализация содержания, форм и условий повышения духовной культуры педагога, рассмотренных в данной работе, способствует совершенствованию педагогической деятельности на основе развития ценностных ориентаций учителей.

Распространение научно-методических рекомендаций, содержащихся в данном исследовании, дает возможность ознакомить педагогических работников с возможностями системы повышения квалификации в развитии духовной культуры учителей как необходимой основы педагогической деятельности.

Ключові слова: духовна культура педагога, компоненти, критерії, показники, організаційно-методичне забезпечення, форми, напрями і умови розвитку духовної культури педагога.

Юрчук

ASCA

440522

AB 36.737

AB 36.737